

²⁴ Jacopi, *Clara Rhodos IV*, 19 – 21.

²⁵ Herod. VI.18-19.

Over de Dood van Crispus en Fausta

Een Cold Case

Juliëtte Ronteltap

Een succesvol generaal, een bekwame politicus en een geliefde zoon. Zo schetst Juliëtte Ronteltap het leven van de Romeinse Caesar Crispus, de eerstgeboren zoon van keizer Constantijn. Al deze goede elementen verhinderden echter niet dat Constantijn zijn zoon op een noodlottige dag in 326 na Christus liet executeren, net als zijn stiefmoeder Fausta niet lang daarna. Hoe kan het leven van Crispus zo plots zo'n noodlottige omwenteling hebben gemaakt? Ronteltap probeert het uit te vinden met het aanboren van een flinke selectie van antieke en contemporaine bronnen.

Constantijn de Grote, de eerste christelijke keizer van het Romeinse Rijk, en zijn Edict van Milaan slaagden er in om opgenomen te worden in de meeste moderne geschiedenisboeken, maar Constantijns eerste zoon genaamd Crispus werd dezelfde eer niet aangedaan. Dit ondanks het feit dat hij een belangrijke rol speelde in de politieke en militaire gebeurtenissen van de vroege vierde eeuw. Crispus was op jonge leeftijd al erg succesvol en werd daarom tot de rang van Caesar gepromoveerd door zijn vader, maar in 326 na Christus speelde zich opeens een grote tragedie af, toen Constantijn ogenschijnlijk zijn zoon ter dood liet veroordelen in Pola, het administratieve centrum van de streek Istrië, en daarna zijn tweede vrouw Fausta, waarschijnlijk in Rome. De reden voor deze executies en hoe zij zich tot elkaar verhielden waren reden voor onenigheid in contemporaine bronnen en leiden nog steeds tot debat tussen moderne onderzoekers, maar een duidelijke conclusie blijft uit. Het doel van dit onderzoek is om te bekijken onderzoeken hoe deze tragische executies hebben kunnen plaatsvinden, door middel van het evalueren van wat er bekend is over de levens van Crispus en Fausta en door te kijken naar vijf pogingen door moderne onderzoekers om deze gebeurtenissen uit het verleden te reconstrueren. In chronologische volgorde zijn deze onderzoekers Patrick Guthrie, N.J.E. Austin, Hans A. Pohlsander, David Woods and Timothy D. Barnes. Nadat ik deze theorieën uiteen heb gezet, zal ik tot een conclusie komen over welke theorie naar mijn mening het meest waarschijnlijk is.

De levens van Crispus en Fausta

Dynastieke situatie

Crispus' volledige naam was Flavius Julius Crispus. Hij was de zoon van Constantijn en een vrouw genaamd Minervina. Zijn geboortedatum is onzeker, maar volgens Guthrie is 305 na Christus waarschijnlijk. We weten namelijk dat Crispus een kind kreeg van zijn eigen vrouw, die waarschijnlijk Helena heette, in oktober van het jaar

322 na Christus. Het is daarom aannemelijk dat hij niet later trouwde dan januari van datzelfde jaar.¹ Vermoedelijk werd Crispus geboren in Oostelijke helft van het rijk aan het hof van keizer Galerius. Het is onbekend wanneer Crispus werd gescheiden van zijn moeder Minervina, maar het is wel vrij zeker dat zij niet met Constantijn getrouwd was. Drie primaire bronnen vermelden specifiek dat zij de moeder van Crispus was en noemen haar tevens een concubine.² Er kan dus met enige zekerheid gesteld worden dat Crispus een bastaard was.

Minervina was in ieder geval al lang uit beeld toen Constantijn in 307 na Christus trouwde met Fausta. Haar volledige naam was Flavia Maxima Fausta en ze was de dochter van keizer Maximianus en de zus van keizer Maxentius. Zij baarde drie zonen genaamd Constantijn II (316 na Christus), Constantius II (317 na Christus) en Constans (320 na Christus) en twee dochters genaamd Constantina en Helena, waarvan de geboortedatums onbekend zijn.³ Toen Constantijn alleenheerser werd schonk hij de titel Augusta aan Fausta en aan zijn moeder Helena. Dit was waarschijnlijk een poging om de rivaliteit tussen de twee te sussen: Helena was namelijk dol op haar kleinzoon Crispus, terwijl Fausta haar eigen zonen voortrok. Ook was Fausta de halfzus van Theodora, Constantijn's stiefmoeder, die Helena had vervangen. Van daar dat vaak wordt verondersteld dat Helena een aandeel had in Fausta's dood.⁴

Ook over de sociale status van Helena is onduidelijkheid. De *Origo Constantini Imperatoris*, een heidense bron die werd geschreven vlak na het overlijden van Constantijn in 337 na Christus, noemt haar een *vilissima*, wat 'van zeer lage afkomst' betekent.⁵ Kerkvader Ambrosius noemt Helena in zijn speech *De obitu Theodosii* een stalknecht. Volgens Barnes kan dit er echter ook op wijzen dat zij de dochter was van een herbergier, wat haar sociale status ietwat hoger zou maken.⁶ De meeste moderne onderzoekers ontkennen echter dat Helena ooit getrouwd was met Constantijn's vader, Constantius Chlorus.⁷ Dit zou Constantijn mogelijk illegitiem maken. Dat zou kunnen verklaren waarom Helena, zelf de moeder van een bastaardzoon, een zwak had voor Crispus.

Politieke carrière

Al vanaf zijn jeugd was duidelijk dat Crispus een aanzienlijke politieke carrière zou genieten. Op veertienjarige leeftijd werd hij in 317 na Christus in Serdica verheven tot de rang van Caesar, samen met zijn jongere halfbroer Constantijn II en zijn neefje Licinius II, de zoon van Licinius I, de Augustus van de Oostelijke rijkshelft.⁸ Dit was een onderdeel van de zogenaamde *Concordia Augustorum*, een verdrag na de eerste oorlog tussen Constantijn en Licinius. Rond dezelfde tijd werd de christelijke geleerde Lactantius aangewezen als Crispus' leermeester. Dit zou volgens sommigen bevestigen dat Constantijn duidelijk toegewijd was aan het christendom. Daarnaast wilde niet alleen Constantijn, maar ook zijn moeder Helena, erop toezien dat Crispus een goede christelijke scholing kreeg. Over Crispus' eigen religieuze overtuiging weten wij zeer weinig, behalve dat hij Caesar was toen een pro-christelijke wet werd uitgegeven in 321 na Christus. Op zijn munten droeg hij echter de heidense titel 'Invictus'.⁹

In 318, 321 en 324 na Christus bekleedde Crispus het consulschap. Zijn eerste consulschap deelde hij met de Oostelijke Augustus Licinius en zijn tweede consulschap

met zijn jongere broertje Constantijn II. Dit consulschap werd echter niet erkend in de Oostelijke rijkshelft, waar Licinius I en zijn zoon het consulschap claimden. Ook de consulschappen van 322 en 323 werden niet in het Oosten erkend, een duidelijk teken dat de *Concordia Augustorum* aan het afbrokkelen was. Deze situatie bleef onveranderd tot de overwinning op keizer Licinius in 324-325 na Christus, het jaar waarin Crispus zijn laatste consulschap bekleedde.¹⁰ In 322 na Christus vierde Crispus op 1 maart zijn *quinquennalia*: een groot festival naar Griekse traditie, dat door Nero was ingevoerd. Na zijn promotie tot Caesar was Crispus ook bestuurder geworden van Gallië, waar hij een eigen hof had in Trier. Hier behaalde hij meerdere militaire successen, waaronder de campagnes tegen de Franken en de Alamannen in 320 en 323 na Christus.¹¹

Zijn belangrijkste militaire succes was echter zijn rol in Constantijns laatste veldtocht tegen keizer Licinius in 324-325 na Christus. Constantijn stelde hem aan als hoofd van een vloot van 200 oorlogsschepen, met de opdracht Asia in te nemen. In een zeeslag vernietigde Crispus de vloot van Licinius' admiraal Amandus bij de Hellespont, waardoor Licinius gedwongen werd om zich terug te trekken naar Chalcedon.¹² Hoewel Crispus' bijdrage aan Constantijns overwinning dus substantieel was, maakt de zesde-eeuwse heidense historicus Zosimus hier vreemd genoeg geen melding van. Alleen de *Origo Constantini Imperatoris* schrijft over Crispus als hoofd van de vloot. De twaalfde-eeuwse Griekse kroniekschrijver Zonaras schreef dat Crispus zichzelf tijdens deze oorlog op de kaart zette. Ook de bisschop Eusebius van Caesarea, raadsman van Constantijn, preeste Crispus in eerste instantie, maar verwijderde dit later uit zijn werk.¹³ Na Licinius' nederlaag overlegden Crispus en Constantijn in Byzantium. Wat er daarna met Crispus gebeurde is onbekend, tot zijn dood in Pola in 326 na Christus.

Primaire bronnen

Het jaar van Crispus' dood, 326 na Christus, wordt gegeven door de *Consularia Constantinopolitana*, een anonieme bron afkomstig uit het laat Romeinse Rijk, en wordt bevestigd door numismatisch bewijsmateriaal.¹⁴ De locatie van Crispus' dood was in Pola in Istria, zoals vermeld door de vierde-eeuwse soldaat en historicus Ammianus Marcellinus. De kerkvader Hieronymus schreef niet alleen dat Crispus werd gedood door zijn vader, maar ook dat de wijze waarop wreed was. De vierde-eeuwse geschiedschrijver Aurelius Victor bevestigt dit. De vierde-eeuwse historicus Eutropius voegt hieraan toe dat Constantijn kort na Crispus' dood ook zijn vrouw Fausta ter dood veroordeelde. De anonieme auteur van de *Epitome de Caesaribus* ziet zelfs een verband tussen de twee executies en schrijft dat Fausta Crispus' veroordeling had voorgesteld, waarna zij zelf ter dood werd gebracht in een heet bad. Sidonius Apollinaris, bisschop van Arvernum in Gallië, vermeldt dat Crispus om het leven kwam door vergif. De theoloog Orosius verbond zijn dood aan de Ariaanse controverse.¹⁵

De bekendste versie van het verhaal vindt zijn oorsprong in het werk van de anti-christelijke Eunapius van Sardis, waaruit Zosimus en Zonaras inspiratie putten. Volgens hen werd Crispus beschuldigd van een geheime affaire met zijn stiefmoeder Fausta en werd hij om die reden ter dood veroordeeld. Later zou Constantijn erachter zijn gekomen dat dit onterecht was en werd Fausta ter dood gebracht in een kokend

heet bad, op het verzoek van Helena.¹⁶ Zosimus voegde toe dat Constantijn zich van zijn zonden wilde ontdoen, maar dat geen heidense priester bereid was hem te helpen, waardoor hij zich tot het christendom bekeerde. De vijfde-eeuwse christelijke historicus Sozomen wijst dit echter af, aangezien Zosimus dit duidelijk verzonnen zou hebben om het christendom belachelijk te maken. Bovendien waren zowel Constantijn als Crispus volgens hem al bekeerd, vanwege hun pro-christelijke wetgeving. Deze versie van het verhaal doet sterk denken aan de mythe van Phaedra en Hippolytus, waarin een stiefmoeder haar zoon onterecht beschuldigt van verkrachting, waarna hij wordt verbannen door zijn vader Theseus, de koning van Athene.¹⁷

Een feit dat er op zou kunnen wijzen dat bovengenoemde versie van de gebeurtenissen waar is, is dat Constantijn vroeg in 326 na Christus twee wetten uitvaardigde, die specificeerden hoe er juridisch omgegaan moest worden met bepaalde vormen van overspel. Ook is het opvallend dat Helena kort na de dood van Crispus en Fausta op een pelgrimage vertrok naar het Heilige Land.¹⁸ Daarnaast heeft Eusebius latere versies van zijn *Historia Ecclesiastica* herzien om passages te verwijderen die Crispus prezen. Waar in de vierde editie van dit werk uit 324 na Christus nog allerlei vleierij gevonden kon worden over Crispus, de relatie tussen Crispus en Constantijn wordt zelfs vergeleken met die tussen God en zijn Zoon, was hier in de editie van 326 na Christus niets meer van terug te vinden. De *De Vita Constantini*, die door Eusebius werd geschreven rond 338 na Christus, ontkent het bestaan van Crispus zelfs geheel. Daarnaast werd Crispus' naam ook verwijderd van tal van inscripties, één keer samen met die van Fausta. Een treffend voorbeeld van de *damnatio memoriae*.¹⁹

Verschillende theorieën over de dood van Crispus en Fausta

Patrick Guthrie (1966)

Volgens Patrick Guthrie berust de aanname dat Fausta een geheime affaire had met Crispus of hem hiervan beschuldigde op weinig bewijsmateriaal. Hij stelt dat de redenen voor Crispus' dood die worden gegeven in de oude bronnen weinig overtuigend zijn, aangezien zij lang na Constantijns dood zijn geschreven en omdat contemporaine auteurs er grotendeels over zwijgen. Dat Crispus ter dood gebracht zou zijn omdat hij een aanhanger was van het Arianisme wijst Guthrie ook af, aangezien Constantius II dat ook was en hiervoor door Constantijn nooit de doodstraf is gegeven.²⁰ Ook vindt Guthrie het argument dat Constantijns wetten aangaande overspel iets te maken hadden met Crispus' dood niet overtuigend. Naar zijn mening was Constantijn rationeel in zijn omgang met degenen die hem goed hadden gediend en niet bijzonder geïnteresseerd in persoonlijke moraliteit. In plaats daarvan stelt Guthrie dat de executie van Crispus voortkwam uit het absolutistische karakter van het regime van Constantijn. Hoewel Crispus zichzelf een geschikte erfgenaam had getoond was hij illegitiem, in tegenstelling tot zijn broers, wiens namen familiesolidariteit suggereren. Vanwege de 'omstandigheden van zijn geboorte' werd Crispus volgens Guthrie daarom nooit verheven tot de rang van Augustus. Guthrie beargumenteert dat Constantijn inzag dat Crispus zijn meest ervaren zoon was en dat hij zich na Constantijns dood gemakkelijk

kon ontdoen van zijn legitieme broers. Om een soortgelijke chaos te voorkomen als tijdens de Tetrarchie besloot Constantijn vandaar zijn oudste illegitieme zoon te executeren. Guthrie stelt dat dit waarschijnlijk is, omdat Constantijn tijdens zijn heerschappij niet alleen politieke eenheid probeerde te creëren, maar ook in de kerkelijke sfeer naar meer eenheid streefde. Volgens de doctrine van het goddelijke recht van koningen, zoals uiteengezet door Eusebius, kon monarchale autoriteit alleen worden doorgegeven aan legitieme erfgenamen, aangezien zij God representeerden op aarde. Volgens Guthrie was Crispus' dood slechts de eerste van vele dynastieke moorden die om deze reden in 337 na Christus werden gepleegd.²¹

N.J.E. Austin (1980)

Ook N.J.E. Austin wijst de gebruikelijke verklaringen van verraad, overspel en intrige af, aangezien deze naar zijn mening niet overeenkomen met de omstandigheden zoals zij zijn weergegeven in het beschikbare bewijsmateriaal. Hij beargumenteert dat Crispus was betrappt op het gebruik van magie en dat zijn handelingen vervolgens verkeerd werden geïnterpreteerd door Constantijn.²² De verklaring van Guthrie verwerpt hij, aangezien er volgens hem geen bewijs voor is dat het handelen van Constantijn overeenkwam met het ideologische beeld zoals geschetst door Eusebius. Austin geeft toe dat Constantijn wetgeving invoerde die bastaardkinderen ervan weerhield te erven en die scheiding verbood, maar stelt tevens dat Constantijn beide in de praktijk wel eens verbroken kan hebben. Austin is er namelijk niet zeker van dat Constantius Chlorus getrouwd was met Helena, wat Constantijn zelf een bastaardzoon zou maken. Ook zou Constantijn zelf van Minervina moeten zijn gescheiden, als zij met hem getrouwd was, om zijn strategische huwelijk met Fausta mogelijk te maken. Naast de theorie van Guthrie wijst Austin ook de religieuze verklaring voor Crispus' dood van Orosius af, aangezien de historicus zelf toegeeft dat de daadwerkelijke reden onbekend is. Hij wijst in plaats daarvan op een hypothese van Barnes, die stelt dat er een verband was tussen de executie van Crispus en de gelijktijdige ballingschap van de jonge patriciër Ceionius Rufius Albinus, voor overspel en het gebruik van magie. Volgens Austin kan er niks zinnigs gezegd worden over de aanklacht van overspel, maar past de beschuldiging van het gebruik van magie bijzonder goed bij het bestaande bronnenmateriaal. Hij concludeert dat een kleine groep rondom Crispus zijn toekomst voorspelde met magie. Fausta kwam hierachter en vertelde dit vervolgens door aan Constantijn. Hij geloofde haar direct, aangezien zij in 310 na Christus ook gelijk had over een complot van haar vader om Constantijn te doden. Achteraf bleek echter dat de beschuldiging vals was en moest ook Fausta er –op aansporen van Helena– aan geloven.²³

Hans A. Pohlsander (1984)

Hans A. Pohlsander is de mening toegedaan dat de bronnen gecorrumpeerd zijn door geruchten en speculatie. Evenals de twee voorgaande onderzoekers verwerpt hij gelijk het religieuze argument van Orosius voor Crispus' dood, aangezien niets er op wijst dat Crispus zich inliet met zaken aangaande doctrine, dit niet bij Constantijns gedrag zou passen en niemand anders hiervoor ter dood werd gebracht.²⁴ De bekendste versie van het verhaal, zoals weergegeven door Zosimus en Zonaras, doet Pohlsander sterk

Gouden solidus geslagen in 323 n. Chr. met de afbeelding van keizer Crispus (305-326 n. Chr.)

denken aan de mythe van Phaedra en Hippolytus, wat naar zijn mening afdoet aan de geloofwaardigheid. Ondanks dat het verhaal dus waarschijnlijk is aangedikt en de verschillende bronnen elkaar tegenspreken, kan het volgens Pohlsander echter niet ontkend worden dat er een verband bestaat tussen de dood van Crispus en die van Fausta. De meest logische verklaring is naar zijn mening dat Fausta Crispus verlangde en hem vervolgens aangaf, omdat hij haar liefde niet beantwoordde of omdat zij hem zat werd. Volgens Pohlsander werd Crispus' onschuld nooit aangetoond, aangezien zijn naam anders in ere zou zijn hersteld. Voor Fausta geldt ook dat als haar dood een ongeluk was, of de beschuldiging tegen haar onjuist bleek, haar herinnering door haar zonen in leven zou zijn gehouden. Dit gebeurde echter niet. Dat Crispus in opstand zou zijn gekomen tegen zijn vader blijkt niet uit het bewijsmateriaal. Volgens Pohlsander maakte Constantijn Crispus tot Caesar met de intentie hem later te promoveren tot de rang van Augustus. Om die reden concludeert Pohlsander dat Crispus een bijzonder choquerende daad moet hebben begaan om zijn eigen vader ertoe aan te zetten hem te vervolgen. Het gebruik van vergif zonder officiële rechtszaak wijst op een schandaal, zoals overspel. Volgens Pohlsander was Crispus lang genoeg in het Oosten om een affaire te hebben gehad met Fausta.²⁵ Dit wordt ondersteund door Constantijns interesse in dergelijke wetgeving vanaf 326 na Christus.

David Woods (1998)

Volgens David Woods wijst het feit dat Crispus en Fausta in de *damnatio memoriae* gingen erop dat er iets vreselijks is gebeurd. Evenals Pohlsander is hij van mening dat het hier niet om een dynastieke moord heeft kunnen gaan, aangezien Crispus' promotie tot de rang van Caesar aangaf dat hij geschikt was om Augustus te worden. Daarnaast lijkt het hem niet waarschijnlijk dat Crispus werd veroordeeld vanwege 'de omstandigheden van zijn geboorte', omdat Constantijn zelf ook een bastaardzoon zou kunnen zijn geweest. Deze theorie laat tevens buiten beschouwing waarom Fausta ook ter dood werd gebracht.²⁶ Ook wijst Woods de theorie af dat Crispus zou zijn beschuldigd van het gebruik van magie. Deze theorie negeert niet alleen dat Ceionius Rufius Albinus ook werd beschuldigd van overspel, maar verklaart daarnaast niet waarom Crispus' eer niet werd hersteld, toen het bleek dat hij onschuldig was. In plaats daarvan kan Woods zich vinden in de theorie van overspel. Woods stelt dat de stilte van de vroegste christelijke schrijvers over dit onderwerp voldoende garantie is dat er een serieus schandaal ten grondslag lag aan de dood van Crispus en Fausta. Eerst streept hij de opties van executie, zelfmoord en een ongeluk voor de dood van Fausta weg. Volgens Woods was executie voor overspel niet gebruikelijk, is een heet bad niet de beste methode voor zelfmoord en zou een dienaar eerder verongelukken in de badkamer, aangezien die het bad klaarmaakte, dan een lid van de keizerlijke familie.²⁷ Als Crispus en Fausta inderdaad een affaire hadden, zou dit hebben kunnen leiden tot een ongewenste zwangerschap. Dit brengt hem tot de conclusie dat Fausta probeerde abortus te plegen in bad, zoals aangeraden door de tweede-eeuwse arts Soranus in zijn *Gynaecologie*, en dat dit haar fataal werd. Crispus werd vervolgens naar Pola verbannen voor overspel, waar hij vergif innam uit angst voor een wreder lot. Woods concludeert aldus dat Constantijn geen schuld had aan beide doodsoorzaken.²⁸

Timothy D. Barnes (2013)

Volgens Timothy D. Barnes had de dood van Fausta sterk te maken met die van Crispus, maar hij stelt dat we er niet vanuit moeten gaan dat de doodsoorzaken daarom ook hetzelfde waren. Volgens hem werd Crispus niet vermoord, maar werd hij terechtgesteld na een officiële rechtszaak. Dit wordt bevestigd door Aurelius Victor, die rond 360 na Christus, een generatie voor Eunapius van Sardis, schreef en ook andere feiten, die opzettelijk uit Constantijns propaganda waren gelaten, wel vermeldde.²⁹ Over Fausta's dood is Barnes van mening dat dit amper een executie kon zijn, aangezien verstikking in bad hier geen gebruikelijke methode voor was. Ook lijkt het hem niet waarschijnlijk dat het moord was, aangezien het gebruik van gif of een huurmoordenaar hier praktischer voor zouden zijn geweest. Hoewel hij Woods' theorie over de mislukte abortus aantrekkelijk vindt, stelt hij dat dit niet het geval kan zijn geweest: Crispus en Fausta leefden hiervoor te ver uit elkaar en als zij schuldig waren bevonden van hetzelfde feit, zouden zij tegelijkertijd veroordeeld zijn geweest. De enige optie die overblijft is dus dat Fausta zelfmoord pleegde, uit angst voor een slechter alternatief. Nadat Woods heeft vastgesteld op welke manier Crispus en Fausta hun dood vonden –door executie en zelfmoord– onderzoekt hij de reden hiervoor. Hij sluit zich aan bij Guthrie dat Fausta Crispus vals moet hebben beschuldigd, waarna de waarheid boven tafel kwam. Zij had elke reden om dit te doen, aangezien Crispus de leeftijd bereikte waarop ook Constantijn Augustus was geworden en hij zo haar eigen kinderen kon uitsluiten van de heerschappij. Barnes concludeert dat de aanklacht niet per se te maken had met Fausta zelf en dat Crispus en Ceionius Rufius Albinus werden veroordeeld voor het gebruik van magie.³⁰ Nadat bekend werd dat Crispus onjuist ter dood was gebracht, werd Albinus teruggedroepen uit ballingschap.

Conclusie – Welke theorie is het meest waarschijnlijk?

Zoals we hebben gezien is de eerste theorie van Guthrie afgewezen door alle onderzoekers die na hem schreven. Dat Constantijn zijn eerstgeborene en uiterst succesvolle zoon zou hebben vervolgd, enkel omdat hij illegitiem was, lijkt zeer onwaarschijnlijk. Als dit voortkwam uit Constantijns christelijke overtuiging zou hij dit al veel eerder hebben gedaan, zonder zijn zoon eerst te promoveren tot de rang van Caesar, wat op zichzelf aangeeft dat hij Crispus geschikt achtte als Augustus. Ook werd Crispus tegelijkertijd met Constantijn II tot de rang van Caesar verheven, waaruit blijkt dat Constantijn zijn zonen gelijk behandelde. Dit zou kunnen komen doordat Constantijn zelf een bastaardzoon was. Tot slot was Crispus een buitengewoon ervaren legeraanvoerder en moet zijn dood de positie van zijn vader aanzienlijk hebben verzwakt. Daarom ben ik van mening dat er een ernstige daad ten grondslag moet hebben gelegen aan Constantijns besluit zijn zoon te vervolgen.

Een punt van Guthrie's argumentatie waar alle onderzoekers het over eens zijn, is zijn verwerping van Orosius' claim dat Crispus' dood te maken had met de Ariaanse controverse. Tijdens Constantijns heerschappij is hiervoor immers nooit de

doodstraf gegeven en andere leden van de keizerlijke familie, zoals Constantius II, waren aantoonbaar aanhangers van het Arianisme. Daarnaast is er veel voor te zeggen dat Crispus het grootste gedeelte van zijn leven een aanhanger was van de heidense god Sol Invictus, evenals zijn vader en grootvader voor hem, en pas besloot te bekeren tot het christendom toen Constantijn dit deed. Helaas kunnen we niet met zekerheid achterhalen waarom Constantijn besloot te bekeren, maar waarschijnlijk was dit noch vanwege blind geloof, noch vanwege pure politieke berekening. Vandaar dat ik het met Austin eens ben dat we ervoor moeten oppassen om Eusebius' werk als een accurate weergave van Constantijns gedachten op te vatten.

Volgens de tweede theorie die ik heb behandeld, die eerst werd geformuleerd door Barnes en later is uitgewerkt door Austin, werd Crispus ervan beschuldigd magie te hebben gebruikt. Deze theorie is gebaseerd op het feit dat Ceionius Rufius Albinus, die was aangeklaagd voor overspel en het gebruik van magie, werd verbannen rond dezelfde tijd als Crispus. In tegenstelling tot Crispus werd Albinus echter teruggedroepen uit ballingschap. Barnes is van mening dat Crispus en Albinus op hetzelfde moment door Constantijn werden berecht omdat zij schuldig waren aan hetzelfde vergrijp. Hij erkent echter zelf dat bewijs hiervoor ontbreekt. Het is opvallend dat Barnes en Austin de aanklacht van overspel buiten beschouwing laten, terwijl Woods de aanklacht van het gebruik van magie achterwege laat. In dit geval vind ik Woods' verklaring echter overtuigender, aangezien hij er rekening mee houdt dat de meeste bronnen een verband zien tussen de dood van Crispus en Fausta en overspel als oorzaak noemen. Volgens Pohlsander was Crispus lang genoeg in de Oostelijke rijkshelft voor een affaire met Fausta en Barnes zelf bevestigt dat Crispus zich daar vanaf 324 na Christus bevond. Daarnaast ben ik in tegenstelling tot Guthrie van mening dat er een verband is tussen Constantijns wetgeving omtrent overspel en de tragische einden van Crispus en Fausta. Een affaire binnen zijn eigen familie zou hier een logische drijfveer voor zijn geweest.

Een stuk bewijsmateriaal dat wordt aangedragen door Barnes, en door de andere onderzoekers over het hoofd is gezien, is de bewering van Aurelius Victor dat Crispus officieel werd berecht door zijn vader. Dit lijkt aannemelijk, aangezien Aurelius Victor rond 360 na Christus schreef, wat zelfs nog voor Eunapius van Sardis is, de bron waarop de meeste latere bronnen zich baseren. Degenen die beweren dat Crispus zelfmoord pleegde of zonder rechtszaak werd gedood baseren zich op Sidonius Apollinaris, maar aangezien hij een eeuw later schreef dan Aurelius Victor is het veilig om aan te nemen dat Crispus werd geëxecuteerd na een officiële rechtszaak. Wat betreft de reden voor Crispus' veroordeling meen ik dat er tenminste een kern van waarheid verborgen moet liggen in de bronnen die beweren dat het overspel was. Seksuele verhoudingen tussen stiefmoeder en stiefzoon waren in de Oudheid vrij gebruikelijk, aangezien zij vaak dichter bij elkaar lagen qua leeftijd dan de stiefmoeder en haar echtgenoot. Een dergelijke relatie werd in het Romeinse Rijk echter niet alleen gezien als overspel, maar zelfs als incest. Dit kan verklaren waarom Crispus en Fausta nooit werden hersteld van de *damnatio memoriae*.

Dit brengt ons bij Fausta's rol in het verhaal. Barnes beargumenteert dat Fausta's dood geen executie was, aangezien een heet bad daarvoor niet de gebruikelijke methode was. Hij stelt daarnaast ook dat het geen dynastieke moord heeft kunnen

zijn, aangezien de keizer dan een huurmoordenaar had geregeld. Naar mijn mening had Constantijn gemakkelijk één van Fausta's dienaren hebben kunnen opdragen kunnen om haar te doden terwijl zij in bad zat. Barnes' conclusie dat Fausta zelfmoord moet hebben gepleegd vind ik onwaarschijnlijk, aangezien er betere methoden tot haar beschikking waren, zoals Woods ook heeft aangekaart. Woods' alternatieve theorie, dat het ging om een mislukte abortus, lijkt geen betere oplossing. De bewering dat hete baden als abortusmethode werden aangeraden door de tweede-eeuwse arts Soranus vormt de kern van zijn argumentatie. Dit is simpelweg onjuist. In de passages die Woods citeert benadrukt Soranus juist dat het water niet te heet mag zijn. Daarnaast worden hete baden in het overige bronnenmateriaal over abortusmethoden uit de Oudheid niet één keer genoemd. Tot slot verbleef Fausta aan het hof van Constantijn in het Oosten, waardoor zij gemakkelijk kon zeggen dat het zijn eigen kind was.

Dan blijft alleen de theorie van Pohlsander over, die ik dan ook het meest waarschijnlijk acht. Naar zijn mening werd Fausta moedwillig ter dood gebracht en is de beschuldiging jegens haar nooit onjuist gebleken, aangezien zij dan wel herdacht zou zijn door haar zonen. Hoewel Pohlsander stelt dat Crispus werd omgebracht door middel van gif, in plaats van dat hij officieel werd berecht, kan ik mij verder volledig vinden in zijn verklaring. Volgens hem is de meest logische optie dat Fausta naar Crispus verlangde, maar hem op een bepaald punt aangaf bij zijn vader. Hoewel Fausta iedere reden had om Crispus vals te beschuldigen, verklaart dit niet waarom Crispus' herinnering nooit in ere werd hersteld. Om die reden ben ik het wél eens met Pohlsander wanneer hij stelt dat Fausta en Crispus een affaire moeten hebben gehad. Toen zij hem aangaf bij zijn vader deed zij het voorkomen alsof zij er zelf geen rol in had gehad. Helena, die wrok koesterde jegens Fausta, had hoogstwaarschijnlijk een aandeel in de daaropvolgende dood van Fausta: kort daarna vertrok zij op een pelgrimage naar het Heilige Land, wellicht om boete te doen voor recentelijk begane zonden.

Juliëtte Ronteltap (22) is een masterstudente Ancient History: Religion and Culture binnen het programma Classics and Ancient Civilizations van het Amsterdam Centre for Ancient Studies and Archaeology. Hierbinnen specialiseert zij zich in laat Romeinse geschiedenis.

Noten

- ¹ Hans A. Pohlsander, 'Crispus: Brilliant Career and Tragic End', *Historia* 33 (1984) 79-106, aldaar 81.
- ² Ibidem, 80.
- ³ Joseph Vogt, 'Pagans and Christians in the Family of Constantine the Great', in: Arnaldo Momigliano (red.), *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century* (Oxford 1963) 38-55, aldaar 47.
- ⁴ Patrick Guthrie, 'The Execution of Crispus', *Phoenix* 20 (1966) 325-331, aldaar 326.
- ⁵ Timothy D. Barnes, *Constantine: Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire* (Chichester 2013) 30.
- ⁶ Ibidem, 33.
- ⁷ Hans A. Pohlsander, 'Constantia', *AncSoc* 25 (1994) 151-167, aldaar 152.
- ⁸ N.J.E. Austin, 'Constantine and Crispus', *Acta Classica* 23 (1980) 133-138, aldaar 134.
- ⁹ Pohlsander, 'Crispus: Brilliant Career and Tragic End', 83.
- ¹⁰ Ibidem, 87.
- ¹¹ Austin, 'Constantine and Crispus, A.D. 326', 134.
- ¹² Timothy D. Barnes, *Constantine and Eusebius* (Cambridge 1981) 76.
- ¹³ Ibidem, 98.
- ¹⁴ Pohlsander, 'Crispus: Brilliant Career and Tragic End', 99.
- ¹⁵ David Woods, 'On the Death of Empress Fausta', *Greece & Rome* 45:1 (1998) 70-86, aldaar 71.
- ¹⁶ Barnes, *Constantine*, 145.
- ¹⁷ P. A. Watson, *Ancient Stepmothers: Myth, Misogyny, and Reality* (Leiden 1995) 234-235.
- ¹⁸ Barnes, *Constantine*, 150.
- ¹⁹ Pohlsander, 'Crispus: Brilliant Career and Tragic End', 98.
- ²⁰ Guthrie, 'The Execution of Crispus', 327.
- ²¹ Ibidem, 329.
- ²² Austin, 'Constantine and Crispus, A.D. 326', 133.

²³ Ibidem, 137.

²⁴ Pohlsander, 'Crispus: Brilliant Career and Tragic End', 100.

²⁵ Ibidem, 104.

²⁶ Woods, *On the Death of the Empress Fausta*, 72.

²⁷ Ibidem, 75.

²⁸ Ibidem, 83.

²⁹ Barnes, *Constantine*, 146.

³⁰ Ibidem, 149.